

ADELAJDA SIELEPIN CHR

Kraków UPJPII

ORCID: 0000-0003-2511-4218

Obrzędy dedykacji kościoła i życie sakramentalne

Sakramentalia w kontekście liturgii Kościoła

The Rites of Dedication of the Church and Sacramental Life

Sacramentals in the Context of the Church's Liturgy

Abstract

The article displays a relationship between the sacramentals and liturgy by the example of the rite of dedication of the church and altar. Theology of these rites celebrated during the process of erecting a particular church conveys rich spiritual impact upon the community life, their spiritual growth and integration. Starting from the blessing of the area for the future building, along the installment of the cornerstone and finally dedication of the church and altar, the rites evince deep analogy to the process of Christian initiation. Theology of this sacramental is useful and adequate particularly on commemorating the consecration of the church or of the church's saint patron. It seems to be valuable in times of weakening faith and relativism when the Christian human dignity and the meaning of the sacred should be rediscovered and appreciated anew.

Keywords: sacramentals, liturgy, dedication of the church, blessing, baptism, anointment, Eucharist.

Abstrakt

Artykuł dotyczy związku sakramentaliów z liturgią na przykładzie obrzędów dedykacji kościoła i ołtarza. Teologia odnowionych obrzędów, sprawowanych w trakcie procesu powstawania danego kościoła, wnosi bogaty wkład w życie wspólnoty, jej wzrost i integrację. Począwszy od poświęcenia placu budowy pod przyszły budynek, poprzez instalację kamienia węgielnego aż do poświęcenia kościoła i ołtarza, ujawniają one głębokie znaczenie i analogię do procesu chrześcijańskiego wtajemniczenia. Teologia omawianego sakramentalium jest zarówno przydatna, jak i adekwatna na okoliczność wspomnienia rocznicy konsekracji kościoła lub świętego patrona ze względu na sam kościół, ale nie mniej i każdego człowieka. Ma to szczególne znaczenie w czasach słabnącej wiary i relatywizmu, kiedy to chrześcijańska godność człowieka, jak też wrażliwość na *sacrum* winny być na nowo odkrywane i doceniane.

Słowa kluczowe: sakramentalia, liturgia, dedykacja kościoła, poświęcenie, chrzest, namaszczenie, Eucharystia.

W świadomości chrześcijanina funkcjonują dwa modele rozumienia sakramentaliów: albo są one bliższe sercu i przez swoją szczególną wymowę w określonych okolicznościach życia człowieka mogą wyeksponować się na czołowe miejsce, zwłaszcza przez czynnik personalny i emocjonalny, albo, w zestawieniu z sakramentami, mogą być deprecjonowane i mało doceniane. Z obu względów należy podejmować ten temat, aby umiejętnie korzystać z uprzywilejowanych sytuacji, które Kościół wypracował i szczerze do nich zachęca, nie ujmując niczego sakramentem, lecz ukazując różnorodność oddziaływania Boga we wszystkich okolicznościach życia człowieka.

W dotychczasowej literaturze, zarówno Magisterium Kościoła, jak i opracowaniach teologicznych najczęściej mamy do czynienia z opisem i analizą zarówno sakramentów, jak i sakramentaliów, ale rozpatrywanych oddzielnie¹. Jest to cenne źródło wiedzy na temat znaczenia i dziejów tych podstawowych form kultu chrze-

¹ Por. np.: Antonio Donghi. 1984. *Sakramentali*. W *Nuovo Dizionario di Liturgia*. Red. Domenico Sartore, Achille M. Triacca, 1253–1270. Roma: San Paolo Edizioni; Bogusław Nadolski. 1992. *Sakramenty. Sakramentalia. Błogosławieństwa*. Poznań: Pallottinum, 217; Bogusław Nadolski. 2006. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum, 1429; Czesław Krakowiak. 2015. *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Anscar J. Chupungco. 1992². *L'adattamento dei sacramentali: principi e possibilità*. W *Anàmnesis, 7: I Sacramentali e le benedizioni*. Red. Ildebrando Scicolone, 252. Genova: Marietti; Michael Kunzler. 1999. *Liturgia Kościoła*. Tłum. Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum, 501; Tadeusz Syczewski. 2004. „Teologia obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza”. *Studia Theologica Varsoviensia* 42 (2): 161–170.

ścijańskiego. I chociaż przy omawianiu sakramentaliów czynione są odniesienia do liturgii sakramentów, to nie wyczerpują one potrzeby wnikliwszego poznania wpływu sakramentaliów nie tylko na życie codzienne, ale także na uczestnictwo w samej liturgii. Można by podjąć taką próbę odnosząc się do wszystkich sakramentaliów², ale ze względu na objętość artykułu pozwolę sobie na studium jednego przykładu, jakim będą obrzędy dedykacji kościoła i ich znaczenie dla życia duchowego i sakramentalnego. Bardzo rzadko uczestniczymy w obrzędach poświęcenia kościoła i tym mniej je znamy, a jeszcze mniej wiążemy je z osobistym życiem duchowym. Nie jest to jednak nowe skojarzenie³, choć wymaga ono wnikliwszego odczytania tej współzależności, a przy okazji spojrzenia na duchowość od strony liturgii. Z tego powodu hermeneutyka liturgiczna, ukazująca uczestnictwo w Misterium Chrystusa i Kościoła, posłuży nam do formułowania wniosków rzutujących na personalną relację człowieka z Chrystusem, która od chrztu przenika i kształtuje egzystencję chrześcijanina.

W pierwszej części opracowania przedstawiona będzie współczesna nauka o sakramentaliach oraz ich relacja do sakramentów w ogólności. W drugiej części przystąpimy do omówienia odnowionych obrzędów dedykacji kościoła, których struktura stanowi pewną sekwencję, by w końcowej części omówić teologię wybranych obrzędów i euchologii, które szczególnie wyraźnie odnoszą się do duchowego i sakramentalnego życia człowieka. W zakończeniu zamieszczone zostaną wnioski teologicznopastoralne.

1. Spójność sakramentaliów i sakramentów

Termin „sakramentalium” ma bardzo szeroką gamę znaczeń i obejmuje różne typy i formy obrzędów⁴. Konstytucja o liturgii, idąc za encykliką Piusa XII *Mediator Dei*, określa sakramentalia jako „znaki święte, które z pewnym podobieństwem do sakramentów oznaczają skutki, przede wszystkim duchowe, a osiągają je przez modlitwę Kościoła. Przygotowują one ludzi do przyjęcia głównego skutku sakramentów i uświęcają różne okoliczności życia”⁵. Katechizm Kościoła Katolickiego powołuje się na tę definicję⁶.

² Por. Adelajda Sielepin. 2016. „Profesja zakonna jako sakramentalium w kontekście liturgii Kościoła”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 69 (1): 23–47.

³ Por. Czesław Krakowiak. 1981. „Dedykacja ołtarza według Pontyfikału Rzymskiego z 1977 r.”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 34 (6): 362.

⁴ Por. Chupungco. 1992². *L’adattamento dei sacramentali: principi e possibilità*, 251.

⁵ KL, nr 60.

⁶ Por. KKK, nr 1667.

Konstytucja o liturgii podaje listę sakramentaliów, do których zalicza: błogosławieństwa, konsekrację dziewic, profesję zakonną i odnowienia ślubów oraz obrzęd pogrzebu⁷. Po Soborze Watykańskim II liczba sakramentaliów została określona przez edycje oddzielnych rytuałów⁸. Istotnym kryterium spojrzenia na sakramentalia było ich odniesienie do sakramentów, czyli ujęcie ich w przestrzeni liturgii z osią naczelną Paschalnego Misterium, które wprost wskazuje na odkupienie człowieka, relację z Chrystusem i świętość. W przypadku sakramentaliów skutki te osiągnane są dzięki wstawienniczej modlitwie Kościoła (*ex opere operantis Ecclesiae*). Proponowane przez Sobór odnowienie miało się dokonać poprzez przystosowanie sakramentaliów do różnych kultur i tradycji. Kierowano się trzema zasadami: teologiczną⁹, kulturową¹⁰ i pastoralną¹¹.

Sakramentalia, podobnie jak sakramenty, mają trzy wymiary: symboliczny (wyrażają się przez gest i słowo), chrystologiczny (koncentrują na Chrystusie) i eklezjalny (dotyczą Kościoła). Istotnym punktem w ramach zasady teologicznej jest bezpośrednia relacja sakramentaliów do sakramentów – ich współzależność i podobieństwo, co wyszczególnił w swoim opracowaniu ks. B. Nadolski¹². Można przedstawić to graficznie:

Sakramenty	Sakramentalia
znakowość	
najbardziej węzłowe sytuacje życia	różne wydarzenia i okoliczności
sprawiają fundamentalny związek człowieka z Bogiem	przekazują łaskę wspomagającą
konieczne do zbawienia	pożyteczne, zależne od ludzkiej woli
ustanowione przez Chrystusa	wynikają z istoty Kościoła i jego kapłaństwa
działa sam Chrystus	działa Kościół

⁷ KL, nr 80, 81.

⁸ Por. Chupungco. 1992². L'adattamento dei sacramentali: principi e possibilità, 252.

⁹ Por. KL, nr 60–61.

¹⁰ Por. KL, nr 62.

¹¹ Por. KL nr 63, 79–82.

¹² Por. Nadolski. 1992. *Sakramenty. Sakramentalia. Błogosławieństwa*, 217n.

Widoczny jest jeden punkt styczny: znakowość. Pozostałe cechy są różne, ale dobrze się uzupełniają, zapewniając tym samym integralność życia duchowego. Sakramentalia podtrzymują i intensyfikują życie religijne oraz przyczyniają się do owocniejszego korzystania z sakramentów. Można powiedzieć, że stanowią czynnik uwydatniający *actuosa participatio* w liturgii.

Do czynników sprzyjających synergii Ducha Świętego i wiernych poprzez sakramentalia należy odpowiednia katecheza, uświadamiająca i przygotowująca do właściwego uczestnictwa i realnej formacji życia duchowego. Zestaw obrzędów, a czasem ich rozbudowanie w czasie, tak jak to jest w przypadku dedykacji kościoła, samo w sobie stanowi katechezę i sytuację formacyjną. Przejdziemy zatem do bliższego omówienia tego sakramentalium.

2. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza

Poświęcenie kościoła i ołtarza należą do najczcigodniejszych obrzędów liturgicznych, gdyż dotyczą oddania Bogu najważniejszych miejsc i przedmiotów kultu, jakim jest świątynia i ołtarz. Używane dawniej określenie „konsekracja” we współczesnych księgach liturgicznych stosuje się tylko do osób, a w odniesieniu do kościoła jako miejsca kultu używa się tradycyjnej nazwy *dedicatio* i *benedictio* – dedykacja, czyli poświęcenie, i błogosławieństwo¹³. Etiologia tych ceremonii odsyła nas zarówno do religii pogańskich, jak i do judaizmu. W tradycji starożytnego Rzymu dzień, w którym budowlę ustanawiano świątynią i dedykowano bóstwu, był zapamiętywany i uroczyście wspominany¹⁴. Świątynia była miejscem wyłącznie dla bóstwa, dlatego powszechnie niedostępna dla ludzi. W judaizmie świątynia była szczególnym miejscem spotkania z Bogiem i składania Bogu ofiar, ale także niedostępna dla wszystkich. Znamy starotestamentowe teksty o przygotowywaniu specjalnego miejsca kultu, antycypujące późniejszy akt dedykacji świątyni (por. Rdz 28,10-22; 1 Krl 6,1n; 8,1). Dopiero Chrystus zmienił status świątyni, oznajmiając, że sam jest świątynią, która zostanie zburzona i w trzech dniach odbudowana (por. J 2,19). Nowy Testament ukazuje bogatą typologię miejsc kultu, które stają się zapowiedzią świątyni niebiańskiej, Nowego Jeruzalem (por. 1 Kor 10–17; Ef 2,19-22) i samego Chrystusa (por. Ap 21,2-4.10-27). W końcu to wspólnota Kościoła wraz z Chrystusem tworzą

¹³ Por. Krakowiak. 2015. *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*, 159.

¹⁴ Por. Jan Miazek. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza. W: *Mysterium Christi*. T. 4: *Sakramenty i sakramentalia*. Red. Wacław J. Świerzawski, Adelajda Sielepin, 281. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.

nową świątynią, a dzięki chrzcielnemu włączeniu w życie Chrystusa świątynią staje się każdy człowiek (por. 1 Kor 6,19).

Widzimy, że już biblijne przesłanki sugerują analogię między budowlą świątynną a powołaniem człowieka, który to wątek jest przedmiotem niniejszego studium. Pierwotny Kościół, świadom nauczania Chrystusa, niekoniecznie był przywiązany do stałego miejsca kultu. Nastawienie to potęgowały silne przesładowania, które wymusiły gromadzenie się na „łamaniu Chleba” w domach prywatnych, zwanych *domus Ecclesiae*, „dom Kościoła”. Liturgia, jako wydarzenie dialogiczne między Bogiem a ludźmi, nadała świątyni charakter domu zarówno Boga, jak i Kościoła. Nie było wtedy jeszcze specjalnego obrzędu, który na stałe ustanawiał dany budynek miejscem kultycznym, ale każdorazowa Eucharystia była konsekracją tego miejsca, a stół, na którym sprawowano pamiątkę Wieczery Pańskiej, stawał się ołtarzem. Dopiero edykt tolerancyjny dla wszystkich religii, wydany przez cesarza Konstantyna (313 r.), otworzył drogę do swobodnych zgromadzeń liturgicznych i organizowania stałych miejsc kultu. *Domus Ecclesiae* zostaje zastąpiony nowymi, po królewsku dekorowanymi świątyniami, które nazwano bazylikami. Wtedy też pojawia się faktyczny moment, jak i obrzęd dedykacji budowli, czyli poświęcenia jej wyłącznie i na stałe Bogu.

Pierwsza wzmianka o dedykacji świątyni występuje w *Historii Kościoła (Historia Ecclesiastica)* Euzebiusza z Cezarei. Był to obrzęd dotyczący katedry w Tyrze, sprawowany przez biskupa Paulina (314–319) podczas Eucharystii¹⁵. Niedługo potem miała miejsce konsekracja kościoła Grobu Pańskiego w Jerozolimie (335 r.), który został zbudowany przez cesarza Konstantyna. Opis tego wydarzenia, sporządzony także przez Euzebiusza w jego *Vita Constantini*¹⁶, jest o tyle dla nas ważny, że ukazuje także kontekst pastoralny tego wydarzenia. Otóż cesarz zwołał przedtem specjalny synod, wzywając wszystkich do zgody i dając do zrozumienia, że dedykacja nowego kościoła jest okolicznością integrującą i skłaniającą do pokoju, że jest aktem teologicznie eklezyjalnym. Zgromadziło się wówczas na synodzie w Tyrze około sześćdziesięciu biskupów, dając wyraz przygotowania duchowego do poświęcenia widzialnej świątyni przez ukazanie żywego Kościoła w pełni jego duchowej godności, w zgodzie i pokoju¹⁷.

¹⁵ Por. Euzebiusz z Cezarei. 2013. *Historia Kościelna*, X, 3. Tłum. Agnieszka Caba. Kraków: Wydawnictwo WAM, 649; Miazek. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza, 282.

¹⁶ Por. Euzebiusz z Cezarei. 2007. *Życie Konstantyna*, IV, 41. Tłum. Teresa Wnętrzak. Kraków: Wydawnictwo WAM, 176.

¹⁷ Por. Teresa Wnętrzak. 2008. „Konflikty między biskupami Wschodu po soborze w Nicei”. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica* 7: 24.

Nie obchodzono jeszcze rocznic poświęcenia kościołów, ale za to uroczystości związane z dedykacją trwały całą oktawę, ubogacone także ucztowaniem, do czego zachęcał papież Grzegorz Wielki, w duchu jeszcze przedchrześcijańskich obchodów dedykacji. Miało to swoje uzasadnienie, bo dotychczasowe świątynie pogańskie ze względu na ich masywną konstrukcję i piękno pozostawiano, dokonując jedynie poświęcenia wodą egzorcyzmowaną, by służyły odtąd prawdziwemu Bogu. Dawało to także do myślenia wiernym, którzy przekonywali się w ten sposób, że trzeba przemienić się przede wszystkim duchowo, a nie tylko zewnętrznie¹⁸.

Aktu poświęcenia kościoła mógł dokonywać biskup, jak zostało to ustalone na soborze w Bradze w 563 r.¹⁹ Ale już na soborze Chalcedońskim (451 r.) jeden z kanonów zastrzegł biskupowi także prawo zgody na budowę jakiegokolwiek kościoła, a kodeks Justyniana (528–534) wyraźnie mówił, że nie można rozpocząć budowy kościoła, zanim biskup nie pomodli się i nie ustawi krzyża na placu budowy²⁰. Ówczesny model dedykacji kościoła zawierał trzy zasadnicze elementy: najważniejszy to Eucharystia, następnie wprowadzenie relikwii świętych męczenników na znak łączności z tymi, którzy byli owocem ofiary Chrystusa, dlatego relikwie umieszczano w mensie ołtarza²¹, oraz trzeci element, o charakterze egzorcystycznym, jakim było pokropienie wodą egzorcyzmowaną²². Natomiast modlitwę konsekracyjną świątyni znajdujemy dopiero w sakramentarzu Gelazjańskim (nr 690). Nawiązuje ona do tekstu z 1 Krl 8,23-53²³.

Obrzęd dedykacji, który powstał już pod wpływem tradycji galijsko-frankońskiej, lubującej się w obfitości formy i tendencjach alegoryzujących, znajdujemy w sakramentarzach: Gelazjańskim, Gregoriańskim oraz w sakramentarzu z Gellone, który jest najbardziej reprezentatywny w Gelazjanum z VIII w. Nowe lokalne elementy przenikały szybko do liturgii rzymskiej i wpłynęły na dominantę obrzędu.

¹⁸ Por. Jerzy Strzelczyk. 1997. *Apostołowie Europy*. Warszawa: Wydawnictwo PAX, 86–87.

¹⁹ Por. Stanisław Araszcuk. 2007. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 95). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 41.

²⁰ Por. Joseph Bingham. 1834. *Origines Ecclesiasticae: The Antiquities of the Christian Church*. T. 1. London: Printed for William Straker, 326.

²¹ Por. Miazek. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza, 283; Araszcuk. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II*, 42.

²² Obrzęd ten wywodzi się od Grzegorza Wielkiego, który polecił tak uczynić biskupowi Augustynowi (później nazywanego Augustynem z Canterbury), wysłanemu przez niego do Anglii. Por. Miazek. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza, 283.

²³ Por. Luke Chengalikavil. 1992². La dedicazione della chiesa e dell'altare. W *Anàmnesis, 7, I Sacramentalli e le benedizioni*. Red. Ildebrando Scicolone, Genova: Marietti, 71; Miazek. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza, 283.

Już nie Eucharystia była centrum tego wydarzenia jako źródło uświęcenia i dedykacji, ale na pierwsze miejsce wysunął się aspekt oczyszczający i przygotowujący. Z jednej strony przypominał on wcześniejsze zwyczaje, kiedy to budowle wcześniej służące kultom niechrześcijańskim przeznaczano do kultu chrześcijańskiego, a z drugiej strony odzwierciedlał mentalność i duchowość Średniowiecza, skupioną bardziej na oczyszczeniu i ekspiacji, a mniej na uprzedzającym obdarowaniu przez łaskę zbawienia. Budowa kościoła i jego poświęcenie miały jednak także wymiar pokutny i ekspiacyjny. Na terenach Polski, gdzie po przyjęciu chrześcijaństwa stopniowo budowano kościoły i kaplice, które uroczystie poświęcano, zaznaczyła się mocno praktyka, która pozwalała drogą modlitwy, jałmużny czy osobistej pracy przy budowie świątyni odkupić swoje winy. Ekspiacyjny charakter miały również pielgrzymki zmierzające na uroczystość dedykacji oraz czynione przy tej okazji fundacje i składane ofiary. Oczywiście były odbycie z tej okazji spowiedzi, dzięki czemu wielu wraz z nowym kościołem odbudowywało osobistą relację z Bogiem. Stąd i obrzędy poświęcenia kościoła dostosowano do struktury duchowego wzrostu, co w źródłach wczesnego Średniowiecza i w pontyfikałach znalazło odzwierciedlenie w postaci swoistej dynamiki obrzędów:

- obrzędy przygotowania i wzięcie kościoła w posiadanie;
- oczyszczenie ołtarza i budynku kościelnego (*lustratio*); to typowo egzorcystyczny obrzęd pokropienia ścian kościoła i ołtarza wodą gregoriańską²⁴, do której dodawano soli (zwyczaj rzymski), wina (bizantyjski) i popiołu (irlandzki)²⁵;
- namaszczenie kościoła i ołtarza;
- przeniesienie relikwii;

Po tych czynnościach dopiero sprawowano Eucharystię. Rys całego obrzędu nawiązuje do sakramentów chrztu i bierzmowania udzielanych człowiekowi, by go doprowadzić do komunii z Chrystusem.

Pontyfikały zachowywały tę strukturę, wprowadzając jedynie pojedyncze elementy wzmacniające. Zwłaszcza zasługuje tu na uwagę aspekt pneumatologiczny, wyrażony w hymnie *Veni Creator Spiritus*, śpiewany przy wejściu biskupa do kościoła, trzykrotna aklamacja *Veni Sancte Spiritus*, śpiewana na kolanach podczas spalania kadzidła na ołtarzu, oraz trzykrotne wezwania błagalne o konsekrację śpie-

²⁴ Mario Righetti. 1953. *Manuale di storia liturgica*. T. 4: *I sacramenti. I sacramentali*. Milano: Ancora, 384.

²⁵ Por. Czesław Krakowiak. 1993. Gregoriańska woda. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 6. Red. Jan Walkusz, Stanisław Janeczek, Stanisław Wielgus, Stanisława Fity, Jerzy Misiurek, Marian Rusecki, Antoni Stępień, Anzelm Weiss, 138. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Kazimierz Lijka. 2004. „Symbolika czynności przy poświęceniu ołtarza”. *Poznańskie Studia Teologiczne* 15: 176.

wane pod koniec litanii. Elementy te znajdujemy w *Pontificalis ordinis liber incipit* G. Duranda z XIII w.²⁶, który funkcjonował długo jako jako pontyfikał rzymski, bo papież Klemens VIII zawarł wszystkie zawarte w nim teksty w nowym *Pontificale Romanum*, promulgowanym w 1595 r., a ten z kolei obowiązywał w liturgii aż do odnowy soborowej.

Jeszcze przed Soborem Watykańskim II prowadzono modyfikacje tego obrzędu, kontynuując prace nad odnową liturgii rozpoczętą jeszcze za pontyfikatu Piusa XII. W wyniku tego w 1961 r. wyszło kolejne wydanie pontyfikału rzymskiego z obrzędami poświęcenia kościoła. Obrzęd ten uwzględniał współczesne postulaty, sugerujące redukcję powtórzeń i bardziej widoczne uwzględnienie udziału wiernych, ale nadal posiadał on dawną strukturę: oczyszczenie i dedykacja kościoła, złożenie relikwii, konsekracja kościoła i ołtarza oraz na zakończenie Eucharystia²⁷.

Widzimy, że obrzędy, które wykształciły się jeszcze w liturgii gallikańskiej, zasadniczo przetrwały do czasów współczesnych i niezmiennie reprezentowały teologię ukształtowaną w Średniowieczu. Dopiero na polecenie *Vaticanum II* podjęto odnowę ksiąg liturgicznych z uwzględnieniem zarówno tradycji, jak i współczesnej teologii, ale także z dostosowaniem do współczesnych warunków. Wprawdzie pewnych zmian dokonano już w 1961 r., ale na mocy dekretu zatwierdzonego przez Pawła VI z 29 maja 1977 r. odnowione „Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza” (*Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*), będące częścią pontyfikału rzymskiego²⁸, stały się obowiązujące w całym Kościele. Obejmują one uprzedzające fazy przygotowujące do właściwego poświęcenia, takie jak: poświęcenie miejsca budowy, położenie kamienia węgielnego i konsekracja (dedykacja) świątyni. W Polsce obrzędy te zostały przetłumaczone w 1979 r., ale oficjalnie wydano je w formie księgi liturgicznej dopiero w 2001 r.²⁹

Tak zaaranżowana struktura obrzędu dedykacji kościoła, rozłożona w czasie, nawet kilkuletnim, tworzy swoistą liturgiczną historię świątyni. Wpływa ona na dobro duchowe wiernych, którzy w trakcie procesu powstawania budowli wi-

²⁶ Por. Jan Miazek. 2018. „Rękopiśmienne Pontyfikały przedtrydenckie”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 31(4): 141.

²⁷ Por. Miazek. 2013. *Poświęcenie kościoła i ołtarza*, 287; Krakowiak. 1981. „Dedykacja ołtarza według Pontyfikału Rzymskiego z 1977 r.”, 362.

²⁸ *Pontificale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Vaticani II instauratum. Auctoritate Pauli P.P. VI promulgatum. Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Editio typica*. 1977. Watykan: Typis Polyglottis Vaticanis (dalej: ODEA).

²⁹ *Pontyfikał Rzymski. Odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II. Wydany z upoważnienia Papieża Pawła VI, poprawiony staraniem Papieża Jana Pawła II. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza. Wydanie wzorcowe*. 2001. Katowice: Księgarnia św. Jacka (dalej: OPKiO).

działnej powinni duchowo się odrodzić i dojrzewać do pełni swojej postaci jako Mistycznego Ciała Chrystusa – Oblubienicy Chrystusa, którą budowla kościoła symbolizuje.

3. Duchowa wymowa obrzędów poświęcenia kościoła

Zgodnie z dzisiejszym rozumieniem Eucharystii – jako źródło i szczyt kultu chrześcijańskiego³⁰ – odnajdujemy wiarę pierwotnego Kościoła, który już przez samo sprawowanie Eucharystii czynił budowlę domem Boga i świątynią chrześcijańską. Jest to najstarsza i najważniejsza część obrzędu³¹. Wprawdzie dodaje się też specjalną modlitwę konsekuracyjną, uwzględniając powstałą już tradycję, ale Eucharystia na powrót staje się niekwestionowanym centrum obrzędów poświęcenia kościoła³². To zarazem uświadamia nam, że Eucharystia jest zasadniczą czynnością Kościoła i że cała liturgia ma charakter eucharystocentryczny. Wobec wcześniejszych przez wieki utrzymujących się obrzędów, które uczyniły je nieco autonomicznymi w relacji do samej Eucharystii sprawowanej po raz pierwszy niejako po dedykacji kościoła, Sobór na powrót akcentuje Eucharystię.

Skoro więc mamy patrzeć na te obrzędy poprzez pryzmat życia duchowego wiernych, o co również zadbano w odnowionych obrzędach, to już na początku, widząc powrót do pewnego układu obrzędów, utwierdzamy się w przekonaniu, że każda forma kultu, także i sakramentalia, odnosi nas do Eucharystii i nie mogą jej ani zastąpić, ani przesłonić. Jest to bardzo ważny szczegół dla rozbudowanego już bardzo bogato spektrum kultu chrześcijańskiego z niezliczonymi modlitwami, nabożeństwami, a nawet partykularnymi funkcjami przypisywanymi samej Eucharystii, np. msze o uzdrowienie, msze o uwolnienie, msze o uzdrowienie międzypokoleniowe, msze gregoriańskie itp. Eucharystia jest pełnią samą w sobie, a wszystko inne ma funkcję służebną, a dobrze, gdyby miało także i funkcję mistagogiczną, czyli wyraźnie wskazującą i wprowadzającą w Eucharystię jako taką.

Udanym zabiegiem zapewniającym czytelność priorytetu Eucharystii jest włączenie wszystkich elementów poświęcenia kościoła w celebrację Eucharystii. Dotyczy to przede wszystkim samego obrzędu poświęcenia, zamieszczonego w II rozdziale księgi liturgicznej, ale i te poprzedzające budowę akty jasno się do tego centrum odnoszą, a przede wszystkim zwracają uwagę na zgromadzonych wier-

³⁰ KK, nr 36.

³¹ Por. OPKiO, nr 15.

³² Por. OPKiO, nr 15; Miazek. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza, 290.

nych, którzy przez sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia i Eucharystię już stanowią żywy Kościół i model ziemskiej budowli, która ma być lub już została zbudowana. Przejdziemy zatem do omówienia poszczególnych elementów tej osobliwej liturgicznej historii kościoła, zwracając uwagę na paralelną sytuację duchową uczestników celebracji.

3.1. Poświęcenie placu budowy

Zanim dojdzie do obrzędów liturgicznych związanych z przygotowaniem budowy nowego kościoła, muszą być spełnione wymogi prawne, które sankcjonują przewidywaną budowlę jako przeznaczoną do kultu Bożego. Nadal obowiązuje starożytna zasada, formułowana jeszcze w V w. na soborze Chalcedońskim i w kodeksie Justyniana, że na budowę kościoła konieczne jest zawsze wyraźne zezwolenie biskupa miejsca³³. Zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego biskup diecezjalny nie powinien udzielać pozwolenia na budowę kościoła bez kompetentnego rozznania, czy nowy kościół jest w danym miejscu potrzebny ze względu na dobro duchowe wiernych oraz że nie zabraknie koniecznych funduszy na wybudowanie nowej świątyni i sprawowania w niej kultu³⁴.

Wydanie zezwolenia na budowę powinna poprzedzić konsultacja biskupa diecezjalnego z radą kapłańską oraz proboszczami sąsiednich parafii³⁵. Prawodawstwo kościelne podkreśla wspólnotowe przygotowanie do przedsięwzięcia, wzywa do integracji środowiska i podejmowania decyzji o budowie nowego kościoła w zgodzie i w duchu miłości Chrystusowego Kościoła. Z założeń tych wynika również przesłanka, że duchowni nie mają być jedynie budowniczymi i inwestorami, ale przede wszystkim ludźmi dialogu współpracującymi między sobą i ze świeckimi w duchu zrozumienia, otwartości i świadomości, że wszyscy jesteśmy członkami Chrystusowego Ciała.

Kodeks Prawa Kanonicznego w odniesieniu do wznoszonej nowej świątyni na pierwszym miejscu wymienia wymogi liturgiczne, aby nowy kościół służył wiernym i ułatwiał im uczestniczenie w świętych obrzędach³⁶. Widzimy tu odniesienie do postanowień Soboru Watykańskiego II zawartych w Konstytucji o liturgii³⁷. Najważniejszym działaniem liturgicznym jest Eucharystia. Kościół wznosi się dla

³³ KPK, kan. 1215.

³⁴ KPK, kan. 1215.

³⁵ KPK, kan. 1217.

³⁶ Por. KPK, kan. 1216.

³⁷ KL, nr 124.

Eucharystii. Jest to kolejny argument za przewodnią rolą Eucharystii w odnowionym *Ordo dedicatonis ecclesiae*.

Prawodawca, stawiając takie wymogi, ma na myśli nie tylko biskupa diecezjalnego, udzielającego pozwolenia na budowę kościoła i odpowiedzialnego za prawidłowe sprawowanie liturgii w danym Kościele lokalnym, ale także wszystkich budowniczych nowych świątyń, wśród nich też tego duszpasterza, który bezpośrednio kieruje daną budową. Stąd obowiązkiem inwestora jest angażowanie do budowy kościoła ludzi kompetentnych w dziedzinie sztuki sakralnej, którzy potrafią wyrazić jej cel. Nad tym wszystkim powinna czuwać diecezjalna komisja sztuki sakralnej. Należy też wspomnieć, że oprócz zezwolenia na budowę biskupa diecezjalnego, potrzebna jest także zgoda władz świeckich. Tak więc kościół jawi się nam w relacji do świata, podobnie jak i Mistyczne Ciało Chrystusa i każdy pojedynczy chrześcijanin występuje otwarcie i jawnie w środowisku tego świata. To bardzo ważne, jak wpisuje się budowla sakralna w aktualny kontekst świata, wnosząc jednoznacznie przesłanie Ewangelii, jej nowość, a jednocześnie intrygujący znak, który może się spotkać ze sprzeciwem tego świata. Nad tymi założeniami górować ma czytelne świadectwo wspólnoty żywego Kościoła, który z kompetencją i miłością odnosi się do środowiska, w którym żyje i planuje zbudować nową świątynię.

Po tych wstępnych, pozaliturgicznych przygotowaniach można przejść do samej celebracji w jej etapach. Stanowią go akty liturgiczne prowadzące do ustanowienia budowli świątynią Chrystusa, czyli kościołem chrześcijańskim. Pierwszy jest związany z przygotowaniem miejsca na budowę świątyni. Rozpoczynają je obrzędy poświęcenia miejsca przeznaczonego pod budowę nowej świątyni. Obrzęd taki powinien mieć miejsce wtedy, gdy już są poczynione konkretne plany i ukończona faza projektowania, tak że wiadomo, jak będzie usytuowana przyszła świątynia i gdzie będzie zlokalizowany ołtarz, bo to właśnie w miejscu przyszłego ołtarza powinno się zamontować okazały krzyż, który będzie stanowił centrum całej celebracji poświęcenia placu budowy kościoła. To właśnie do tego miejsca udaje się procesja, gdzie odbywa się obrzęd.

Biskup ubrany w szaty liturgiczne pozdrawia zgromadzonych słowami: „Miłość Boga Ojca...”. Następnie wyjaśnia krótko znaczenie obrzędu i zachęca do modlitwy w ciszy. Po czym następuje kolekta:

Boże, Ty tak zbudowałeś swój Kościół, że wzniesiony na fundamencie Apostołów wspiera się na kamieniu węgielnym, którym jest sam Jezus Chrystus. + Spraw, aby lud zgromadzony w Twoje imię Ciebie czcił, Ciebie miłował, szedł za Tobą i wzrastał

jako świątynia Twojej chwały, aż za Twoim przewodnictwem dojdzie do niebieskiej ojczyzny. Przez Chrystusa, Pana naszego³⁸.

Po modlitwie wyrusza procesja, śpiewając stosowną pieśń lub Ps (84) z antyfoną: „Dusza ma tęskni za świątynią Pana”. W kolekcie uwzględniony został motyw drogi i etos Kościoła żywego, którego misją jest ziemską pielgrzymka ku pełni chwały, która objawi „niebieską ojczyznę”.

Na początku procesu powstawania kościoła jako znaku wspólnoty ochrzczonych liturgia zwraca uwagę na eschatologiczny wymiar wydarzenia, które w sensie znaku sakramentalium przypomina zebrany, że wchodzi na drogę odnowy i nawrócenia ku głębokiej świadomości życiowego pielgrzymowania ku pełni powołania i ukierunkowania na zbawczy wymiar sensu życia. Obrzęd umieszczenia krzyża jako pierwszego znaku i zapowiedzi ołtarza wskazuje na paschalny wymiar życia, którego kulminacja następuje w każdorazowej celebracji Eucharystii. Analogicznie wygląda proces chrześcijańskiej inicjacji człowieka prowadzący do ustanowienia go świątynią Ducha Świętego przez chrzest. Naznaczenie krzyżem zapowiada chrzcielne zanurzenie w Misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa i pełne uczestnictwo w tym Misterium na Eucharystii. Znamienny jest stały paradygmat – Pascha Chrystusa i nasza, który przebiega przez sakramenty i sakramentalia.

W sytuacji, gdy z uzasadnionych przyczyn procesja jest niedogodna, wierni gromadzą się już na placu przeznaczonym pod budowę świątyni. Na rozpoczęcie śpiewają odpowiednią pieśń lub aklamację z księgi obrzędów. Następnie biskup pozdrawia zgromadzonych, jak w poprzednim przypadku: „Miłość Boga Ojca...” i po wyjaśnieniu znaczenia obrzędu wzywa do cichej modlitwy, którą kończy wspomniana wyżej kolekta.

Po części wprowadzającej następuje Liturgia słowa. Czytania dobiera się z tomu VI lekcjonarza. Po odpowiednich czytaniach i homilii biskup błogosławi plac, wypowiadając następujące słowa:

Módlmy się. Boże, Ty swoją świętością napelniasz cały świat, aby wszędzie uwielbiano Twoje imię. Pobłogosław swoich wiernych, którzy ofiarnością lub pracą przygotowali to miejsce, by na nim zbudować kościół ku Twojej chwale. + Spraw, aby w tej jedności serc i duchowej radości, w której dzisiaj rozpoczynają to dzieło, mogli w Twojej świątyni wkrótce sprawować święte obrzędy, a potem w niebie wysławiać Ciebie bez końca. Przez Chrystusa, Pana naszego.

³⁸ OPKiO, nr 13.

Formuła poświęcenia placu przeznaczonego na kościół zarysowuje trzy wymiary świątyni: cały świat, budowla i wspólnota. Krótko podana została istota każdej z nich. Świątynia kosmiczna, której status pochodzi od samego Stwórcy, pobudza do wielbienia Go wszędzie. Budowla ziemiska, która powstaje staraniem wspólnoty wiernych jako miejsce sprawowania obrzędów i wielbienia Boga, jest znakiem świątyni mistycznej, Kościoła zbudowanego na liturgii rodzącej „jedność serc i duchową radość”, wyrażającą się w kulcie. Kościół mistyczny to też wspólnota widzialna w świadectwie danym na ziemi, ale przede wszystkim w kulcie wskazującym Królestwo Niebieskie. Modlitwa ta jest lapidarną, wstępną katechezą uświadamiającą, że nie chodzi tylko o budowę, ale o powołanie eschatologiczne. Ta problematyka będzie treścią całego procesu budowy, naznaczonego obrzędami liturgicznymi.

Na zakończenie tego etapu liturgii biskup rozpoczyna modlitwę powszechną z odpowiednimi wezwaniami zamieszczonymi w obrzędzie i nawiązującymi do chrzcielnego założenia świątyni³⁹. Wszystkie one odnoszą się do wzrostu duchowej świątyni, jaką jest wspólnota rozpoczynająca budowę. Teologię tego wydarzenia uwydatnia modlitwa końcowa, którą biskup wypowiada po Modlitwie Pańskiej:

Uwielbiamy Ciebie, Panie, Ojczy Świąty, bo pozwalasz wznosić kościół swoim wiernym, którzy przez chrzest stali się Twoją świątynią. + Wejrzyj na swoich synów i córki, którzy z radością zgromadzili się na rozpoczęcie budowy nowego kościoła i spraw, aby wzrastali jako świątynia Twojej chwały, aż udoskonaleni przez działanie Twojej łaski zostaną umieszczeni w murach niebieskiego miasta. Przez Chrystusa, Pana naszego⁴⁰.

Jeśli ma miejsce położenie kamienia węgielnego⁴¹, to przy kładzeniu kamienia, który jest symbolem fundamentu i źródła, bazy istnienia, celebrans wypowiada prośbę za ludzi, aby w przyszłości z tej świątyni jak ze źródła czerpali moc sakramentów i łaskę, bo kamieniem węgielnym jest Chrystus. Wiadomo, że świątynia jest symbolem liturgii, która rzeczywiście jest źródłem życia⁴².

³⁹ Por. OPKiO, nr 30.

⁴⁰ OPKiO, nr 13.

⁴¹ OPKiO, nr 27.

⁴² Por. KL, nr 7.

3.2. Konsekracja kościoła

Ceremonia składa się z trzech części: obrzędy wstępne, liturgia słowa i modlitwa poświęcenia z namaszczeniem. Poświęcenie kościoła i ołtarza stanowią punkt kulminacyjny całego procesu powstawania świątyni, ale i on sam ma swoje etapy, które szczególnie przypominają sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia i Pierwszą Komunię św. Ta analogia jest ważna, gdyż uwydatnia się wtedy istotny związek między świątynią ludzkiego ciała i widzialną budowlą. W naszym opracowaniu zatrzymamy się jedynie na wybranych elementach tego sakramentalium, które szczególnie ukazują jego związek z duchowością. Obrzędy wstępne, które polegają na wejściu do świątyni (przejęciu kościoła przez biskupa) i pokropieniu wodą, zostały znacznie uproszczone, by uwydatnić aspekt ustanowienia i przynależności. Świątynia jest nieoświetlona, jak katechumen, który dopiero po chrzcie otrzyma świecę na znak światła Chrystusa. W przypadku nowego kościoła zaleca się akt przekazania kościoła biskupowi⁴³, który polega na wręczaniu mu kluczy albo makiety kościoła, albo księgi zawierającej dzieje jego budowy. Dokonują tego wierni, których delegat krótko przemawia, ukazując charakterystykę budowli, jej wystroju oraz ważniejsze okoliczności budowy; podobnie zresztą jak w drodze inicjacji chrześcijańskiej – skrutynia i świadectwo wiernych dopuszczają kandydata do kolejnych etapów wtajemniczenia.

Cała uwaga przede wszystkim skupiona jest na świątyni zbudowanej z żywych kamieni, czyli na wspólnocie wiernych. To ich duchowy wzrost jest podstawową funkcją świątyni oraz chrzcielny rodowód, jak przypominają słowa biskupa na wstępie: „aby nasza wspólnota, odrodzona w jednym źródle chrzcielny i karmiona Eucharystią przy tym samym stole Pańskim, rosła na duchową świątynię i wzrastała w nadprzyrodzonej miłości⁴⁴. Nawiązuje do tego także obrzęd poświęcenia wody do pokropienia ścian i ołtarza nowego kościoła⁴⁵. Jest to nawiązanie do poddania się Duchowi Świętemu w celu wiernego trwania w Kościele, zgodnie z zadaniem wynikającym z chrztu, a zadaniem świątyni jest ten stan podtrzymywać przez sprawowanie w niej liturgii. Następuje wówczas pokropienie najpierw zgromadzonych, a potem ołtarza. Biskup czyni to przy wtórze śpiewu antyfon mówiących o oczyszczeniu przez wodę. Teksty przypominają chrzcielne motywy o wodzie wypływającej z boku świątyni i po-

⁴³ Por. OPKiO, nr 7.

⁴⁴ OPKiO, nr 30.

⁴⁵ OPKiO, nr 8.

kropieniu czystą wodą w celu stworzenia nowego serca (por. Ez 47,2; 36,25). Fakt oczyszczenia (*lustratio*) przypomina nam każdorazowa aspersion i żegnanie się wodą święconą z kropielnicy przy wejściu do świątyni. Pierwsi chrześcijanie mieli zwyczaj mycia rąk przed każdą modlitwą, ale – jak nas informuje Tertulian⁴⁶ – miało to symboliczny wymiar odnoszący się do czystości duszy odkupionej przez Chrystusa. Także przed wejściem do kościoła praktykowano zwyczaj obmywania rąk, który dopiero z czasem zastąpiono obrzędem pokropienia wodą święconą, symbolizującym duchowe oczyszczenie i nawiązującym do sakramentu chrztu⁴⁷. Właśnie ten ryt aspersioni, zwany także *lustratio*, stosuje się również w czasie dedykacji kościoła, nawiązując do dawnej, szczególnie w Średniowieczu eksponowanej formuły pokutnej. Ta długa tradycja liturgiczna nie mogła zostać całkowicie zignorowana, ale też nie mogła ona absolutnie determinować ostatecznej redakcji nowego Ordo, która przyjęła zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II opcję paschalną. Aktualnie więc przyjęto, że obrzęd aspersioni nie eksponuje puryfikacji murów jako cel główny, lecz ma raczej funkcję wspominającą i uświadamiającą skutki chrztu, ożywiając tym samym w uczestnikach ducha nawrócenia.

To odnowione spojrzenie na obrzęd aspersioni wyrażają teksty nowego *Ordo*, z których dowiadujemy się, że biskup dokonuje pokropienia ludu na znak pokuty i pamiątkę chrztu⁴⁸. Ten charakter aspersioni przez swoją naturę i tematykę paschalną posiada przede wszystkim bardzo ścisłą analogię z aspersioną zgromadzenia niedzielnego, która jest cotygodniową pamiątką chrztu. Z kolei samo wejście do kościoła-budynku jest z tej perspektywy widziane jako moment będący okazją do ożywienia zasady „nawrócenie – chrzest”, która warunkuje wejście do Kościoła jako ludu Bożego⁴⁹ i która pozostaje stałą zasadą życia chrześcijańskiego, mającego rozwijać chrzcielną godność i duchowość. Do takiego spojrzenia na ryt aspersioni upoważnia także wymowa formuły poświęcenia wody, nawiązująca do chrzcielno-paschalnego wersetu Rz 6,1-8⁵⁰

⁴⁶ Tertulian w swoim traktacie *Przeciw Marcjonowi, IV, XXVII* pisał, że Chrystus nie zalecał obmywania rąk przed posiłkiem, jak to było w zwyczaju w Starym Testamencie (por. Łk 11,37). Por. Tertulian. 1994. *Przeciw Marcjonowi*. Tłum. Stefan Ryznar. Warszawa: Wydawnictwo ATK, 147; Monika Bieniek. 2011. *Ideal chrześcijanina w świetle pism Tertuliana*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 47.

⁴⁷ Manfred Lurker. 1989. *Słownik obrazów i symboli biblijnych*. Tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Pallottinum, 143.

⁴⁸ ODEA, nr 48: *Ritu introitus expleto, Episcopus aquam benedicit ad aspergendum populum in signum paenitentiae et in memoriam baptismi atque ad parietes et altare novae ecclesiae abluenda*.

⁴⁹ Por. Ignazio M. Calabuig. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”. *Notitiae* 13: 408.

⁵⁰ ODEA, nr 48: *Misericordi enim consilio statuisti, ut qui in sacram descendissent undam peccatores, Christo commortui, in sontes resurgerent*.

i godności świątyni Ducha Świętego z Rz 13–14⁵¹. Charakter chrzcielny podkreślają również obie antyfony towarzyszące obrzędowi.

3.3. Modlitwa poświęcenia i namaszczenie

Rozpoczyna ją prośba o przemianę w duchową świątynię, czyli o konsekrację na wzór naszych serc, które tą samą mocą Ducha Świętego zostały przemienione w sakramentach chrztu i bierzmowania⁵². Podobnie i człowiek, wspominając na dedykację świątyni, lepiej uzmysławia sobie własną tożsamość, jak też i całego Kościoła⁵³. Obrazuje ją modlitwa poświęcenia, która posługuje się metaforami biblijnymi na ten temat: znak misterium Kościoła Oblubienicy jaśniejącej wiarą i Matki dającej życie w Duchu Świętym; wybrana winnica Pana, która mocą krzyża wprowadza do Królestwa Niebieskiego; mieszkanie Boga z ludźmi, przybytek z żywych kamieni na kamieniu węgielnym, jakim jest Chrystus i na fundamencie Apostołów; miasto położone na górze widoczne dla wszystkich, jaśniejące światłem Baranka i rozbrzmiewające głosem błogosławionych. Prośba o błogosławieństwo kościoła i ołtarza odnosi się do ich funkcji uświęcającej przez sprawowaną Eucharystię i sakramenty, miejsca komunii Kościoła i jego modlitwy za zbawienie świata oraz źródło miłosierdzia.

Po modlitwie biskup i asystujący mu kapłani przystępują do namaszczenia olejem krzyżma ołtarza, a następnie ścian świątyni. W odróżnieniu od praktyk pogańskich, dla Żydów namaszczenia nie były kultem przedmiotów, lecz oddaniem chwały jednemu Bogu⁵⁴. Pismo Święte nie mówi nic o sakralnym namaszczeniu osoby Jezusa, natomiast dwukrotnie ukazuje namaszczenie Mesjasza w sensie już dokonanym i mistycznym. Pierwszy raz podczas chrztu w Jordanie, kiedy potwierdza naturę i autentyczność prorockiego posłannictwa Mesjasza: „Bóg namaścił Go Duchem Świętym i mocą” – napisze potem Apostoł (Dz 10,38). Drugi raz, jak mówią nam pisma natchnione, okazało się to już po intronizacji niebieskiej, czyli po wniebowstąpieniu (por. Hbr 1,8n). Biorąc więc pod uwagę królewski charakter Mesjasza, prorockie posłannictwo Jezusa i Jego funkcję arcykapłańską, znajdziemy wyjaśnienie późniejszej tradycji chrześcijańskiej o potrójnym namaszczeniu Chrystusa na króla, kapłana i proroka i w rezultacie uczestnictwem chrześcijan w tym namaszczeniu.

⁵¹ ODEA 48: *Signum existat illius salutaris lavacri, quo in Christo quo, in Christo abluti, templum Spiritus tui sumus effecti.*

⁵² Por. OPKiO, nr 57.

⁵³ OPKiO, nr 62.

⁵⁴ Por. Stanisław Lach. 1962. *Księga Rodzaju*. Poznań: Pallottinum, 426.

W namaszczeniu Chrystusa zawiera się najgłębsze wyjaśnienie sensu i celowości stosowania obrzędu namaszczenia ołtarza, który jest Jego symbolem, ponieważ w rozwoju chrześcijańskiej symboliki ołtarza można wyróżnić trzy aspekty o coraz większym znaczeniu i doniosłości: ołtarz jako symbol stołu z Ostatniej Wieczerzy, symbol krzyża i ofiary oraz symbol samego Chrystusa⁵⁵. Synteza ta, ukazana obrazowo w obrzędzie i *explicité* w formule słownej, pozwala zrozumieć nowe kapłaństwo Chrystusa, które w odróżnieniu od starotestamentalnego zakłada jedność ofiarnika i żertwy. W takim kapłaństwie uczestniczy również człowiek dzięki sakramentom chrztu i bierzmowania.

W tym świetle łatwiej wytłumaczyć drugą część obrzędu, jakim jest namaszczenie ścian budynku kościelnego. Jeżeli ołtarz jest symbolem Chrystusa, to kamienie, z których wzniesione są ściany świątyni, symbolizują chrześcijan: „Wy również, niby żywe kamienie, jesteście budowani jako duchowa świątynia” (1 P 2,5)⁵⁶. Na sposób widzialny prawdę tę wyraża obrzęd namaszczenia nowo ochrzczonego dziecka krzyżem⁵⁷. Oznajmia on, że chrześcijanin od chwili chrztu należy do Kościoła, który uczestniczy w potrójnej funkcji Chrystusa: kapłańskiej, królewskiej i prorockiej. Wszyscy zatem chrześcijanie poprzez chrzest wszczępieni w Chrystusa-Mesjasza są „poświęceni przez odrodzenie i namaszczenie Duchem Świętym jako dom duchowy”⁵⁸. Jak Chrystus jest żywym kamieniem odrzuconym przez ludzi, lecz wybranym przez Boga, tak wierni są również żywymi kamieniami, tworzącymi z Nim budowlę duchową, by stać się świętym kapłaństwem mającym składać duchowe ofiary (por. 1 P 2,4n) i być, jak Chrystus, nawet nierozumianymi i odrzuconymi przez ten świat (por. J 15,18-21). Obrzęd namaszczenia ścian nowego kościoła jest więc rytualnym przeniesieniem powyżej zarysowanego chrystologicznego namaszczenia chrześcijan i zarazem drugim etapem „inicjacji chrześcijańskiej” tej świątyni⁵⁹.

Najwyraźniejszym obrazem wspólnoty i zależności Kościoła od jedynego Pomazańca, jakim jest Mesjasz, jest zmieniony porządek poszczególnych namaszczeń. Poprzednie pontyfikaty zalecały, aby namaszczenia dokonywano według tzw. ruchu okrężnego: lewa ściana, drzwi, prawa ściana i ołtarz, czyli od „mniejszego”

⁵⁵ Dorothea Forstner. 1990. *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Tłum. Wanda Zakrzewska, Paweł Pachciarek, Ryszard Turzewski. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 374; Syczewski. 2004. „Teologia obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza”, 165.

⁵⁶ KK, nr 6.

⁵⁷ *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 1987. Katowice: Księgarnia św. Jacka, nr 62.

⁵⁸ KK, nr 10.

⁵⁹ Calabuig. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”, 431.

do „większego”. W obecnym *Ordo* namaszczenie rozpoczyna się od ołtarza i jest kontynuowane na ścianach, wskazując, że od namaszczenia Chrystusa pochodzi namaszczenie chrześcijan⁶⁰.

Biskup, stojąc przed ołtarzem, wypowiada słowa: „Niech Bóg uświęci swoją mocą ten ołtarz i kościół, który namaszczamy jako jego słudzy, aby wyrażały tajemniczy związek Chrystusa i Kościoła”⁶¹, po czym wylewa święte krzyżmo na środek ołtarza i na jego cztery rogi. Ołtarz i kościół przez namaszczenie stają się czytelnymi znakami *mysterium Christi et Ecclesiae*. Dokonuje się to jednak w różny sposób: „namaszczone [ołtarz] jest oznaczony przez doskonałość, a wierni jako uświęceni”⁶². Czynnościom namaszczenia towarzyszy śpiew Ps 83. Jest to psalm pielgrzymów, zawierający wszystkie typowe elementy tego gatunku i wyrażający ogromną tęsknotę za świątynią. W obrzędzie namaszczenia ołtarza i ścian kościoła śpiew ten staje się kantykiem Oblubienicy, która pragnie przedsionków świątyni niebieskiej⁶³. Obie antyfony zaproponowane przez *Ordo* wyrażają myśli odnoszące się do całego obrzędu dedykacji, a nie tylko do samego rytu namaszczenia. Ich tworzywem były teksty Ap 21,3 i 1 Kor 3,9n, które nawiązują do eschatologicznego powołania człowieka.

3.4. Obrzędy dopełniające

Obok zasadniczych obrzędów poświęcenia i namaszczenia świątyni i ołtarza występują dwa obrzędy dopełniające: okadzenie oraz oświetlenie ołtarza i wnętrza świątyni, które dają zewnętrzny wyraz aktom ustanawiającym i symbolicznie uwidaczniają ich skutki, wpływając na ożywienie ducha uczestnictwa w misterium chwały zbawionych⁶⁴. Pomimo że celebrowane jest liturgię dedykacji budynku kościelnego, to *Ordo* w obrzędzie okadzenia daje pierwszeństwo zgromadzeniu wiernych⁶⁵. Tym samym głosi się prawdę, że prawdziwą świątynią Boga jest wspólnota ochrzczonych, z których każdy stanowi „żywy ołtarz”⁶⁶.

⁶⁰ Calabuig. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”, 434.

⁶¹ ODEA 64.

⁶² Calabuig. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”, 433.

⁶³ Calabuig. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”, 435.

⁶⁴ ODEA 66: *Dirigatur, Domine, oratio nostra sicut incensum in conspectu tuo; et sicut haec domus suavi repletur odore, ita Ecclesia tua redoleat Christi fragrantiam.*

⁶⁵ ODEA, nr 16b; (...) *sed incensatur in primis Populus Dei.*

⁶⁶ ODEA, nr 16b.

Zapalenie świateł w kościele poprzedzają słowa biskupa: „Niech rozbłyśnie w Kościele światło Chrystusa, ażeby wszystkie narody otrzymały pełnię prawdy”⁶⁷. Treść tego wezwania nawiązuje do orędzia wielkanocnego, jednakże w swym całokształcie stanowi raczej syntezę pierwszego rozdziału Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, w której jest mowa o misji głoszenia Ewangelii. W ten sposób Kościół oświeca ludzi blaskiem Chrystusa – Światłości narodów, który jaśnieje na obliczu Mistycznego Ciała. Rozwijając te myśli, można dostrzec również w obrzędzie iluminacji zapowiedź stanu pełni, właściwego Niebieskiemu Jeruzalem, które budynek kościelny symbolizuje. Zgodnie z tekstem Ap 21,22-23 światło jest wyrazem chwały Boga, która oświetla Jerozolimę oraz symbolizuje jedyną lampę miasta, czyli Baranka. Szczególnie wymownym wobec tego staje się usytuowanie rytu iluminacji tuż przed celebracją Eucharystii⁶⁸. To w niej Kościół antycypuje eschatologiczną chwałę zbawionych, stan Paruzji. Liturgia jest uobecnieniem pełni spotkania z Bogiem, co potwierdza komunია sakramentalna. Śpiewy towarzyszące czynnościom oświetlenia nawiązują do tematyki misyjnego posłannictwa Kościoła jako zanoszenia światła. Kantyk Tobiasza, będący hymnem profetycznym o przeznaczeniu Jerozolimy i wyrażający nadzieje wygnańców na powrót do miasta Bożego, w kontekście obrzędu dedykacji aktualizuje się jako pieśń prorocka, przedstawiająca eschatologiczną przyszłość Kościoła: „Liczne narody przyjdą do ciebie z daleka” (Tb 13,13) w jego powszechności i komunii z Bogiem.

Wnioski

Proces budowy materialnej, który jest pełen wyzwań i koncentracji na sprawach materialnych, mógłby łatwo odwrócić uwagę wiernych od rzeczywistości duchowej. Dzięki liturgii i obrzędom tego sakramentalium czas ten staje się źródłem łask i zachętą do odnowienia własnej godności chrzcielnej, przynależności do Boga i tęsknoty za Nim w Eucharystii. Ma więc służyć odnowie życia duchowego i głębszej świadomości, czym jest świątynia. Proces przygotowania, poczynszy od poświęcenia placu budowy, poprzez akt wbudowania kamienia węgielnego aż po samo poświęcenie kościoła służy formacji i konsolidacji wiernych, którzy trwają na modlitwie, w jedności serca i ducha, czekając niejako na swoją zbiorową „pięćdziesiątnicę”, która przez Eucharystię sprawowaną po raz pierwszy w poświęco-

⁶⁷ ODEA, nr 70.

⁶⁸ Calabuig. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”, 439.

nym kościele uczyni z nich prawdziwie jedno Ciało. Na przykładzie obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza można bardziej docenić znaczenie sakramentaliów w kształtowaniu duchowej postawy do uczestnictwa w liturgii. Warto wracać do teologicznych przesłanek zawartych w obrzędach choćby przy okazji rocznicy konsekracji kościoła lub odpustu, by dowartościować wymowę budynku kościoła jako przestrzeni liturgicznej, która jest modelem każdej szerszej przestrzeni liturgicznej, a odniesienia do sakramentalnego życia człowieka pozwalają na głębsze zrozumienie sakralności budowli i jej pierwszorzędne, jedyne przeznaczenie do celebracji Misterium Chrystusa i Kościoła, do doświadczenia wiary, które przerasta poziom doznań duchowych, jakich dostarcza nam sztuka, literatura czy filozofia. Wielokrotne wzmianki o analogii statusu chrześcijanina i kościoła potwierdzone zostały analogicznymi obrzędami, takimi jak: pokropienie, namaszczenie, okadzenie, oświetlenie i sprawowanie Eucharystii, nawiązującymi do chrztu i bierzmowania. W czasach rosnącej nieświadomości i relatywizmu teologiczne treści omawianych obrzędów winny być częściej wykorzystywane do przypominania o chrześcijańskiej godności człowieka i sakralności budynku kościoła.

Bibliografia

- Katechizm Kościoła Katolickiego*. 2009². Poznań: Pallottinum (KKK).
- Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 1987. Katowice: Księgarnia św. Jacka (OCD).
- Pontyfikał rzymski. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza. Wydanie wzorcowe*. 2001. Katowice: Księgarnia św. Jacka (OPKiO).
- Pontificale Romanum. Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Editio typica*. 1977. Watykan: Typis Polyglottis Vaticanis (ODEA).
- Sobór Watykański II. 2002. Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”. W *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, 48–78. Poznań: Pallottinum (KL).
- Sobór Watykański II. 2002. Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”. W *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, 104–166. Poznań: Pallottinum (KK).
- Araszczyk Stanisław. 2007. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru watykańskiego II* (Opolska Biblioteka Teologiczna 95). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Bieniek Monika. 2011. *Ideal chrześcijanina w świetle pism Tertuliana*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Calabuig Ignazio M. 1977. „L’Ordo dedicationis ecclesiae et altaris. Appunti di una lettura”. *Notitiae* 13: 391–450.

- Chengalikavil Luke. 1989. La dedicazione della chiesa e dell'altare. W *Anàmnesis 7. I sacramentalli e le benedizioni*. Red. Ildebrand Scicolone, 65–79. Genova: Marietti.
- Chupungco Anscar J. 1992². L'adattamento dei sacramentalli: principi e possibilità. W *Anàmnesis 7. I Sacramentalli e le benedizioni*. Red. Ildebrand Scicolone, 251–265. Genova: Marietti.
- Donghi Antonio. 1984. *Sacramentalli*. W: *Nuovo Dizionario di Liturgia*. Red. Domenico Sartore, Achille M. Triacca, 1253–1270. Roma: San Paolo Edizioni.
- Euzebiusz z Cezarei. 2013. *Historia Kościelna*. Tłum. Agnieszka Caba. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Euzebiusz z Cezarei. 2007. *Życie Konstantyna*. Tłum. Teresa Wnętrzak. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Forstner Dorothea. 1990. *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Tłum. Wanda Zakrzewska, Paweł Pachciarek, Ryszard Turzewski. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Konecki Krzysztof. 2000. „Symbolika obrzędów dedykacji kościoła”. *Studia Włocławskie* 3: 133–147.
- Krakowiak Czesław. 2015. *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Krakowiak Czesław. 1981. „Dedykacja ołtarza według Pontyfikału Rzymskiego z 1977 r.”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 34: 361–372.
- Krakowiak Czesław. 1993. Gregoriańska woda. W *Encyklopedia Katolicka*. T 6. Red. Jan Walkusz, Stanisław Janeczek, Stanisław Wielgus, Stanisława Fity, Jerzy Misiurek, Marian Rusecki, Antoni Stępień, Anzelm Weiss, 138. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kunzler Michael. 1999. *Liturgia Kościoła*. Tłum. Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum.
- Lijka Kazimierz. 2003. „Symbolika czynności przy poświęceniu ołtarza”. *Poznańskie Studia Teologiczne* 15: 175–189.
- Lurker Manfred. 1989. *Słownik obrazów i symboli biblijnych*. Tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Pallottinum.
- Lach Stanisław. 1962. *Księga Rodzaju*. Poznań: Pallottinum.
- Miazek Jan. 2013. Poświęcenie kościoła i ołtarza. W *Misterium Christi*. T. 4: *Sakramenty i sakramentalia*. Red. Waław J. Świerzawski, Adelajda Sielepin, 281–300. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Miazek Jan. 2018. „Rękopiśmienne Pontyfikały przedtrydenckie”. *Warszawskie Studia Teologiczne* 31 (4): 249–261.
- Nadolski Bogusław. 2006. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum.
- Righetti Mario. 1953. *Manuale di storia liturgica*. T. 4: *I sacramenti. I sacramentalli*. Milano: Ancora.
- Sielepin Adelajda. 2016. „Profesja zakonna jako sakramentalium w kontekście liturgii Kościoła”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1: 23–47.
- Syczewski Tadeusz. 2004. „Teologia obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza”. *Studia Theologica Varsoviensia* 42 (2): 161–170.

- Tertulian. 1994. *Przeciw Marcjonowi*. Tłum. Stefan Ryznar. Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- Wnętrzak Teresa. 2008. „Konflikty między biskupami Wschodu po soborze w Nicei”. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica* 7: 13–31.

ADELAJDA SIELEPIN CHR, prof. dr hab., kierownik Katedry Nauk Liturgicznych na Wydziale Teologicznym UPJPII w Krakowie. Siostra ze Zgromadzenia św. Jadwigi Królowej Służebnic Chrystusa Obecnego / Professor, Head of the Department of Liturgical Sciences at the Faculty of Theology, Pontifical University of John Paul II in Cracow.